

LBRIS

We know
books

CAMELIA BURGHELE

DE LA VRAJĂ LA VRĂJEALĂ **O antropologie a supranaturalului contemporan**

Prefață la prima ediție de Nicu GAVRILUȚĂ

Ediția a II-a revăzută și adăugită

INSTITUTUL EUROPEAN
2023

Cuprins

- Prefață: Despre vrajă, cu profesionalism și... fără vrăjeală* (Nicu Gavriluță) / 7
- Argument. O „revrăjire” repetată (plagiat magico-religios?). Între Tatăl ceresc și „Bunicul” ceresc* / 11
- Capitolul 1. Trei pledoarii pentru o „dezvrăjire conjuncturală” și o „secularizare amiabilă”. Ieșirea din Biserică... în curtea ei* / 25
- 1.1. Între credință și raționalizare: raportarea omului modern la religia instituționalizată / 25
 - 1.2. Libertate religioasă / fundamentalism religios: efecte ale „dezvrăjirii” lumii în societatea modernă / 34
 - 1.3. Reflexele secularizării („dezvrăjirii”) comunității actuale în construirea identității europene / 43
- Capitolul 2. Homo magicus, cel dintotdeauna. Dezvrăjirea lumii și revrăjirea ei, între licit și ilicit* / 55
- 2.1. Seducția magiei. Între nevoia și dependența de magie / 55
 - 2.2. Despre „zburdălnicia riturilor”. Formule mai noi sau mai vechi de raportare la divin / 63
 - 2.3. Între îngeri și rachete: golirea și umplerea cerului. Forme de raportare a omului contemporan la supranaturalul licit și ilicit / 78
- Capitolul 3. Un plagiat magico-religios de succes: clișee rituale tradiționale traduse în grilă modernă* / 95
- 3.1. Gestiunea puterii în magia urbană. Despre vrăjitoare și pseudovrăjitoare / 95
 - 3.2. Fețele lui Ianus: baba descântătoare, mentalistul și *e-vrăjitoarea* / 104
 - 3.3. Malpraxis-ul magic și / sau religios. De la vrajă la vrăjeală / 122
- Capitolul 4. Experimente de marketing cultural: vrăjitoria și magiile contemporane – maxima manipulare* / 131
- 4.1. Dragobetele nu mai sărută fetele. Sărbătoarea modernă, în umbra unor ritualuri magico-religioase / 131

- 4.2. Sărbătoarea pascală: religie, etnologie și... *advertising*. De la mielul de Paști la iepurașul de ciocolată / 142
- 4.3. Forme și formule de solidaritate ale „generației Facebook”: protestul stradal, o șezătoare urbană? / 154
- 4.4. Fenomenul Harry Potter, între „re-vrăjirea lumii” și marketing-ul cultural agresiv / 169
- 4.5. Între oglinzi: noi imagini ale magiei sau o manipulare reușită, dinspre mass-media / 186

Epilog. Re-vrăjirea lumii: un trend ascendent / 203

Addenda. O lume a magiei într-o țară a magiei / 213

Bibliografie / 233

Abstract / 241

Capitolul 1

Trei pledoarii pentru o „dezvrăjire conjuncturală” și o „secularizare amiabilă”. Ieșirea din Biserică... în curtea ei

1.1. Între credință și raționalizare: raportarea omului modern la religia instituționalizată

De la *servul lui Dumnezeu* la *homo faber*

Lumea modernă și, deopotrivă, cea postmodernă, sunt traversate de mari dileme cărora cei mai harnici gânditori încearcă să le răspundă, ei fiind, deseori, depășiți în analizele sau previziunile lor de rapiditatea cu care evoluează – nu rareori în direcții total nebănuite – societatea contemporană. Unul dintre marile concepte care traversează științele actuale este cel de *globalizare*; altul, cel de *secularizare*. Ambele concepte necesită, mereu, noi și noi evaluări și resemantizări succesive, potrivit versatilității omului contemporan, ambele luând în discuție cele două axe pe care omul își marchează existența: cu divinitatea (oricum ar fi aceasta configurată în imaginarul său), și cu sine însuși.

Pentru cei mai mulți istorici, secularizarea este „procesul de diminuare a influenței sociale a religiei”¹, în urma căruia acest sistem își pierde treptat influența asupra celorlalte sfere ale vieții sociale, ce încep să funcționeze autonom, după o logică diferită de cea a religiei.

Conceptul de secularizare este utilizat pentru a desemna de o manieră globală o recesiune a practicii religioase, „un reflux al religiei în societate, legat adesea de fenomenul modernității”².

O sinteză realizată cu mult spirit pedagogic³, intitulată sugestiv *Omul contemporan în fața secularizării și a descreștinării*, pornește de la definirea

¹ Bryan Wilson, *Religia din perspectivă sociologică*, traducere de Dana Maria Străinu, Editura Trei, București, 2000, p. 96.

² Călin Săplăcan, „Secularizare și religie”, în *Journal for the Study of Religion and Ideologies*, nr. 5 / 2003, București, 2003, p. 119.

termenilor, susținând coincidența secularizării cu *descreștinarea*, *laicizarea* sau *desacralizarea*.

Istoric vorbind, dacă Renașterea era marcată de o religiozitate cosmică, a doua jumătate a secolului XVIII a însemnat punctul de plecare al unui nou tip de gândire, care a fost numită, ulterior, de filozofi, „gândire instrumentală”, deoarece din acel moment, odată cu inventarea telescopului și noua vizualizare a lumii ca „mecanism”, raportarea la real s-a făcut în termeni de „cuantificare”, adică în aspecte măsurabile, cantitative, nu contemplative, simbolice sau mistice, ca până atunci, conducând la acel proces de *dezvrăjire* despre care vorbesc istoricii și filozofii. Trecerea de la gândirea contemplativă la gândirea instrumentală a marcat un parcurs lung, ale cărui efecte plene – pozitive și negative – le vedem și resimțim astăzi, în contemporaneitate.

Una din primele etape ale secularizării a fost separarea Bisericii de Stat: în fapt, prima mișcare în favoarea acestei despărțiri a fost trecerea averilor Bisericii în administrarea Statului (se vorbește despre expropriere și „laicizarea” bunurilor și a titlurilor eclesiastice). Dar, dincolo de acest fapt istoric concret, material, secularizarea a configurat o paradigmă mult mai largă de reacții sociale și culturale (spirituale) în întreaga Europă.

Pentru spațiul românesc, procesul a debutat cu secularizarea averilor mănăstirești, prin reforma adoptată de Alexandru Ioan Cuza în 1863, în urma căreia proprietățile bisericilor și mănăstirilor „închinată” unor instituții religioase din străinătate erau trecute în proprietatea statului român nou format (este vorba de aproape un sfert din suprafața agricolă a țării, sub forma a peste 560 de moșii, și de 75 de astfel de mănăstiri „închinată”). A urmat un secol și jumătate de transformări ale raporturilor dintre biserică și statul român, secularizarea îmbrăcând mai ales forma laicizării spațiului public românesc și chiar a bisericii ortodoxe strămoșești. Regimul comunist a promovat o politică de secularizare manifestată mai ales la nivelul implementării unei viziuni laice sau chiar ateiste a concepției despre lume și viață; ulterior, perioada postdecembristă a adus în România o deschidere către Occidentul european, dar și o varietate de alternative sociale și economice care au determinat continuarea, într-o oarecare măsură, a dezinstituționalizării religioase și a descreștinării abordării cotidiene a vieții, sub impulsul elementelor capitaliste și a integrării europene, dar și o considerabilă creștere a puterii politice a Bisericii, dublată de o restructurare a mentalității religioase, cu diseminarea formelor de trăire pietală către o multitudine de opțiuni.

În context istoric european, treptat, Biserica nu s-a mai poziționat în raporturi de putere cu Statul, iar Statul nu a mai acceptat dominația instanțelor religioase. În modernitate, Statul garantează respectul libertății religioase individuale

³ Caius Cuțaru, *Omul contemporan în fața secularizării și a descreștinării*, http://www.uab.ro/reviste_recunoscute/reviste_teologie/nr2_2005/pagini/7cutaru.htm.

și sociale și reglementează clar limitele acestor libertăți în termeni juridici (statutul sectelor religioase), acceptând diversitatea și pluralitatea confesională prin încadrarea lor în cadre legislative bine precizate. O analiză coerentă a ceea ce s-a întâmplat în Europa modernă, postbelică, arată că, în timp ce în țările occidentale secularizarea a fost consecința unei evoluții istorice, în țările din fostul bloc comunist secularizarea a fost reglată de un scop politic și ideologic (ostilitatea regimurilor marxist-leniniste față de implicarea Bisericii în viața publică)⁴.

A urmat un proces de „privatizare” a religiei, generată de apariția tehnicii și de dezvoltarea științelor, când religia nu mai este punctul de pornire în explicarea lumii, ci fiecare știință, în mod privat, poate aduce propriile contribuții la explicarea realului concret; acest lucru a dus la o diminuare a rolului religiei în înțelegerea și asumarea lumii și la o distanțare a indivizilor de principiile și practica bisericească.

Teoreticienii evoluției fenomenelor religioase au căzut de acord că principala sursă a secularizării poate fi identificată în apariția și dezvoltarea protestantismului și a principiilor și valorilor promovate de acesta, mai ales libertatea conștiinței fiecărui individ, în urma căreia individul nu a mai acceptat să se ralieze principiilor religioase moștenite istoric, ci a tins spre o anume libertate religioasă. Alăturăm opiniile acestora și pe cea a lui H.-R. Patapievici, care, vorbind despre efectele principiilor metafizice protestante, aplicate în mod sistematic societății europene moderne, conchide că „omul modern este în mod natural protestant”⁵. Conduita morală a protestantismului trebuie corelată cu progresele masive ale tehnologiei și științei, cu industrializarea și urbanizarea, cu formarea statelor-națiuni și fondarea naționalismului modern și, desigur, cu doctrina marxistă, impusă în multe țări europene, generatoare, indubitabil, de atitudini secularizante.

Într-o lume secularizată, omul este interesat mai mult de cotidian, decât de postexistență; secularizarea presupune o fractură între Biserică și societate, iar individul își trăiește propria viață în mod privat, fără să se mai raporteze la valorile sacre; în modernitate se poate constata o scădere a importanței religiei și un regres al eclezialității: „procesul de secularizare se va accelera în secolul al XVIII-lea și va ajunge la apogeu în secolul al XIX-lea și al XX-lea. Acum, procesul de secularizare se va constitui ca atitudine mentală și existențială bine determinată, iar această realitate va purta numele de secularism. Omul nu numai că se eliberează acum de sub tutela Bisericii pentru a se declara autonom în fața lui Dumnezeu, dar se și impune ca absolut, îl neagă pe Dumnezeu și pretinde să i se substituie. Se crede pe el însuși ca punct de referință al oricărui lucru, ca arbitru al binelui și răului. Procesul de secularizare provoacă o deplasare a centrului

⁴ Călin Săplăcan, *op. cit.*, p. 119.

⁵ H.-R. Patapievici, *Omul recent. O critică a modernității din perspectiva întrebării „Ce se pierde atunci când ceva se câștigă”*, Editura Humanitas, București, 2001.

de gravitație al vieții de la Dumnezeu la om. În centrul existenței nu mai stă Dumnezeu, ci omul, adică se petrece translația de la teocentrism la antropocentrism”. Similar spus: în ultimele două secole, prin secularizare, „omul modern occidental își sustrage influenței Bisericii propria gândire, propria activitate și propria viață, pentru a-și afirma propria autonomie”⁶.

Dacă civilizația creștină l-a raportat pe om întotdeauna la Dumnezeu, extrăgându-și normele morale și principiile din Sfânta Scriptură și din Tradiția creștină, civilizația tehnică îl raportează pe om la propriile sale sentimente și la existența socială și culturală din momentul respectiv. Comportamentul omului aparținător civilizației tehnice se fundamentează pe așa-numitul „cod rațional” și are în vedere satisfacerea unor nevoi imediate: „de aceea, civilizația creștină are un caracter profund eshatologic, pe când civilizația tehnică este strict orientată spre prezent, spre lumea de aici”⁷.

Civilizația tehnică secularizată pornește de la premisa că omenirea poate trăi și fără Dumnezeu sau fără acel Dumnezeu propovăduit de Biserică. În același timp, secularizarea presupune, ca o consecință inevitabilă, descreștinarea lumii: în măsura în care dispare forța integratoare a Bisericii, se clatină și orientarea de până acum a societății, împreună cu valorile creștine păstrate în și prin Biserică.

Tinzând către scoaterea omului de sub tutela Bisericii, „secularizarea cuprinde pe lângă un aspect instituțional și juridic, un aspect cultural ce se manifestă prin următoarele trăsături: emanciparea reprezentărilor colective față de toate referințele religioase; constituirea de învățături independente față de religie; autonomizarea conștiinței și a comportamentului indivizilor față de prescripțiile religioase”⁸.

Într-o mare măsură, așa cum aminteam anterior, originile manifestărilor implicate în procesul amplu de secularizare trebuie căutate în la fel de amplul proces de *raționalizare* a societății occidentale, de trecere a oricăror experiențe prin filtrul rațiunii. Într-o analiză sociologică bine documentată, Max Weber emitea teoria conform căreia omul societății occidentale moderne este un ins rațional, chiar cu o raționalitate dusă la extrem, denumită „raționalitate formală”, judecând lumea în termeni de eficiență, previzibilitate, control social, tehnologie maximă, fapt ce a condus la fundamentarea unui tip de societate bazată pe management științific și pe birocrăție, dar, în subsidiar, și pe o anume ineficiență, pe costuri mari pentru orice proces, pe un tip iluzoriu de distracție și destindere și pe o calitate de multe ori falsă a serviciilor și produselor.

⁶ Caius Cuțaru, *op. cit.*

⁷ Caius Cuțaru, *op. cit.*

⁸ Caius Cuțaru, *op. cit.*

Cu un pragmatism rece, dar și cu multă inspirație, sociologul american George Ritzer preia aceste teze și lansează un concept extrem de plastic, cel de „macdonaldizare a societății”, ca fundament al lumii occidentale moderne, a cărei funcționare ar avea, potrivit sociologului, caracteristici copiate din managementul fast food-urilor americane de tip Mc Donald’s; modul de funcționare al rețelei de restaurante cu servire rapidă reflectă, la scară mică, mecanismele de funcționare ale societății occidentale, la scară mare: un mare nivel de control social, previzibilitate maximă, obediența consumatorilor. Comportamentul clienților acestor lanțuri de fast food-uri este cel dictat de managerii care au gândit funcționarea acestuia: mănâncă repede ceea ce li se oferă și pleacă, fără să converseze, fără să socializeze, fără să aibă vreo clipă sentimentele pe care o masă tradițională în familie le poate oferi (sensibilitate, camaraderie, sprijin familial, ospitalitate față de musafiri, respect față de șeful familiei etc., adică toate caracteristicile comportamentului uman în cazul comunității tradiționale). Totul este o imensă linie industrială de montaj care seamănă cu mecanizarea, industrializarea și cibernetizarea societății de consum occidentale.

Critica dură a societății moderne hiper-raționalizate pornește de la radiografierea principiile de tip Mac Donald’s: meniu standardizat (de la gramajul produselor până la ambalaj), angajați cu un comportament standardizat (pornind chiar de la uniforma identică pentru toate țările), clienți standardizați (grupul-țintă este foarte precis structurat); eficiență maximă, care a atins ultimul său punct prin crearea *drive-in*-urilor, când poți mânca și conduce în același timp; calculabilitate, legată de timpul mic în care produsul standard este pus în tava clientului iar previzibilitatea este dată de garanția faptului că pe tot întinsul globului pământesc produsele și serviciile, ba chiar și organizarea interiorului, ținuta lucrătorilor sau muzica ambientală sunt aceleași, indiferent de loc. Paradigmele managementului și marketingului de tip Mac Donald’s, cu eficientizarea continuă a operațiunilor, folosirea unor tehnologii non-umane cât mai mult posibil, deservirea unui foarte mare număr de consumatori pe întreg globul, rapid, uniform, previzibil, eficient – se extind într-o măsură tot mai mare în alte domenii: sănătate, servicii, distracție și divertisment, comunicare, educație.

Exemplele din societatea actuală cotidiană sunt multiple: casele standardizate – prin construcția blocurilor (blocuri din prefabricate, cu proiecte identice, care conduc la cartiere identice) sau impunerea anumitor standarde de construcție, toate acestea ducând spre ștergerea memoriei locuirii; băncile și instituțiile financiare cu emitere de carduri, cu operațiuni eficiente și rapide de plată sau transfer, cu credite bazate pe previzibilitate și pe evaluarea precisă a riscurilor (unde indicatorii de solvabilitate de tip profesie, avere, potențial, viață personală sunt mărci clare ale dezumanizării); textele-grile din sistemul de examene din educație, care standardizează studenții și îi fac să „încapă” în tipare prestabilite; partidele politice, care își desemnează candidații după „cota de piață”, și nu după

calitățile personale; creșterea animalelor în complexe imense în care animalele sunt identice și nu văd niciodată lumina soarelui; se ajunge chiar la anumite forme patologice ale standardizării: standardele create în orice domeniu al dezvoltării europene de sistemul ISO; controlul sarcinii femeilor sau posibilitatea de a avea copii la orice vârstă; vaccinarea, pentru controlul bolilor previzibile și standardizate etc.

Într-o măsură foarte mare, modernitatea construiește un postament rațional, pe care se transformă mai întâi societatea occidentală, iar apoi, prin procese de largă globalizare, tot mapamondul, fapt vizibil în apariția și dezvoltarea capitalismului modern agresiv, cu finalitate în profit, nu în subzistență, și într-o preocupare continuă pentru inovarea tehnologică și promovarea masivă a laicului.

Max Weber a introdus în analiza fenomenului de raționalizare-globalizare-secularizare un termen care a făcut carieră în lumea științelor sociale, pentru a descrie caracterul societății modernizate, secularizate, unde înțelegerea științifică este mai apreciată decât simpla credință. El a vorbit despre „dezvrăjirea lumii” (apoi, în franceză, „desenchantement”), definind prin acest termen o stare proprie modernității, în care magia și religia (în forma sa tradițională) nu mai sunt necesare în calitatea lor de „tehnică ale mântuirii”, iar raportarea omului la sacru s-a alterat semnificativ față de credința inițială a acestuia în divinitate, ca forță generatoare a universului.

Astfel, dezvrăjirea lumii este consecința dominanței raționalității asupra societății, în detrimentul trăirilor religioase sau, cel puțin, spirituale, așa cum spunea sociologul american citat mai sus: „una dintre cele mai generale teze ale lui Max Weber este aceea că, datorită raționalizării, lumea occidentală este din ce în ce mai dezvrăjită. Elementele magice ale gândirii, care caracterizau societățile mai puțin raționalizate au dispărut. Astfel, în loc de o lume dominată de farmec, magie, mistere, avem o lume în care totul este clar, logic și standardizat”⁹. Urmarea construirii unei astfel de societăți raționalizate până la extrem a fost o robotizare treptată a indivizilor: „ei trebuie să îndeplinească sarcinile în modul prescris de organizație (...), luând decizii puține sau chiar deloc; oamenii încep să se comporte ca niște roboți umani sau precum calculatoarele”¹⁰.

Mircea Vulcănescu preia teza weberiană și descrie societatea modernă occidentală prin stăpânirea lui *homo sapiens* de către *homo faber*, ca o consecință a prevalenței acțiunii asupra contemplației; *homo faber* este considerat de Vulcănescu un prototip al omului american, omul civilizației materiale, al confortului, omul standard al civilizației moderne: „un om haotic, care a pierdut cu totul sensul vieții interioare și al celei de exterior. Un om în care lumea din afară

⁹ George Ritzer, *Macdonaldizarea societății*, traducere de Victoria Vușcan și Dan Flonta, Editura Comunicare.ro, București, 2003, p. 126.

¹⁰ George Ritzer, *op. cit.*, p. 35.

a pătruns ca valul mării într-un vas spart. Un om care și-a automatizat toate funcțiunile sociale și vitale încadrându-se mașinii, un om care – în general – nu mai gândește, ci numai execută o serie de reflexe și deprinderi, tot fluxul activității sale sufletești consumându-se cu înfrânarea sau intensificarea acestor automatisme în raport cu variațiile mediului exterior”¹¹.

Nimic din modelul comunitar al societății tradiționale nu mai rezistă modernismului: „comunitatea indivizilor nu mai are realitate, nici substanțe unitare, ci e numai un ansamblu de relații interindividuale. Fiecare rămâne străin de ceilalți; dar se poate întâlni cu ceilalți pentru conlucrare. Ceea ce e unuia scop, poate fi altuia mijloc. Unul poate folosi pe celălalt. Totul devine astfel mijlocire, negoț și instrument. Nu mai e scop absolut. Etica devine economie. Și mijlocul prin excelență, mijlocul în sine, sensul instrumental în care se concretizează toate aceste relații posibile e banul. El e puterea care unește, care leagă întâlnirea unui om cu altul și conlucrarea lor”¹².

Raționalizarea la extrem a condus, printre altele și la o supradimensionare a conceptului de putere: putere economică, putere politică, putere administrativă, toate conducând spre puterea financiară, spre bogăție, în detrimentul net al acelei bogății spirituale despre care vorbeau epoci anterioare: “Bogăția, ideal suprem al omului ahtiat să smulgă vieții cât mai multă și cât mai intensă bucurie pământească, în scurtul răgaz îngăduit omului pentru asta. Puterea, care e mijlocul de a dobândi bogăția. *Iscusița, gâlceava, bănuiala, ne-ndurarea, lauda de sine*, care sunt sculele cu care dobândești puterea și cu care o ții atunci când ai dobândit-o, *alcătuiesc valorile esențiale ale codului moral modern*, chiar atunci când ipocrizia le drapează-n altele, aparent potrivnice”¹³.

Relația dintre Stat și Biserică este pusă pe bazele aceleiași raționalizări, a credinței de data aceasta, care a condus la transformarea religiei în viață morală: „Biserica se încearcă a fi despărțită de viața ei tainică, transformându-se într-un instrument de moralizare a vieții sociale, într-o anexă a mijloacelor de menținere a ordinii în stat. Prin aceasta însă, biserica încetează de a fi biserică și se transformă în societate anonimă”¹⁴. Statul nu mai pricepe rostul Bisericii, uitând legătura tainică a acesteia cu Duhul sau Spiritul Sfânt și, deci, facilitarea legăturii individului cu divinitatea, ci se raportează doar tehnic la ea; pentru stat, preotul este un funcționar obișnuit, iar viața religioasă este viață morală.

Sociologia actuală acreditează ideea că, dacă pornim de la premisa că secularizarea, ca proces istoric și moral, înseamnă îndepărtarea omului de

¹¹ Mircea Vulcănescu, *De la Nae Ionescu la „Criterion”*, Editura Humanitas, București, 2003, pp. 251-252.

¹² Mircea Vulcănescu, *Bunul Dumnezeu cotidian. Studii despre religie*, Editura Humanitas, București, 2004, p. 74.

¹³ Mircea Vulcănescu, *op. cit.*, p. 77.

¹⁴ Mircea Vulcănescu, *op. cit.*, p. 354.

Dumnezeu și detașarea de orice instituție cu caracter religios, mutațiile generate de secularizare / laicizare se pot vedea în plan social: societatea modernă, nemaifiind condusă de Biserică, este condusă de Stat, instituția care, prin ramificațiile sale, a luat, practic, locul Bisericii. Rezultatul este vizibil la nivelul politicilor statului în societatea modernă occidentală sau în cea nord-europeană unde implicarea statului în sistemul de asistență socială, sub toate aspectele acestuia, este maximă; tot sociologic vorbind, o analiză a societății europene face vizibil faptul că modernitatea promovează individualismul, dezvoltarea științelor și capitalismul (privatizarea), în defavoarea unor valori morale sau religioase și a religiei în sine.

Tot modernitatea este cea care a schimbat decisiv rolul și locul femeii în societate și familie, acordându-i o tot mai mare vizibilitate în spațiul economic, al informațiilor sau al serviciilor, în detrimentul rolului tradițional jucat în economia familiei. Instituția familiei a avut mult de suferit în urma acestei mutații, aducând o creștere exponențială a ratei divorțurilor sau o scădere la fel de drastică a numărului de copii din familie, în paralel cu o mare devalorizare a instituției căsătoriei, ce tinde să devină facultativă în fața promovării concubinajului oficial (chiar legalizat în unele țări). Urmarea acestor mutații argumentează teza potrivit căreia societatea modernă secularizată fundamentează un nou tip de familie și de relații familiale, cu semnificații diferite de cele acceptate de tradiția creștină.

Nuanțe: mai puțin religios versus religios în alt mod

Pe de altă parte, toate aceste considerații trebuie nuanțate, însă, în cazul continentului nord-american, unde modernitatea, industrializarea, globalizarea și progresul social nu sunt neapărat corelate cu secularizarea, dat fiind faptul că statisticile arată că 40% din americani fac parte dintr-o comunitate religioasă și se consideră practicanți religioși.

Altfel spus, dacă socotim că religia este, în fapt, o modalitate de raportare a naturalului la supranatural printr-un set de idei și un complex de practici, atunci caracterul religios al omului modern poate fi pus doar nuanțat sub semnul întrebării, pentru că modernitatea nu aduce cu sine ateismul, ci disiparea credințelor în supranatural într-o paletă largă de abordări; iar dacă admitem că pluralismul religios, propriu modernității, globalizării și occidentalizării contribuie la vitalizarea vieții religioase (așa cum sugerează multe studii sociologice și etnologice efectuate pe diferite arealuri din România, unde se arată că, statistic vorbind, numărul de locuitori care au trecut la o religie neoprotestantă și sunt practicanți curenți ai acestor religii este mai mare decât numărul de ortodocși sau catolici din localitate, care se declară astfel, dar care frecventează foarte rar biserica), atunci înseamnă că efectele secularizării nu se pot detecta în mod direct

în practica religioasă; teoriile secularizării promovează ideea că religia se re-trage treptat din fața modernității, fapt anulat însă de pluralismul religios propriu modernității, care, paradoxal, vitalizează religia, demonstrând că modernitatea și secularizarea nu pot fi puse întotdeauna în ordinea de dependență susținută de majoritatea exegeților fenomenelor moral-creștine.

Revenind la analizele critice ale secularizării, reamintim că secularizarea reprezintă, în ultimă instanță, deplasarea accentului și a orientării în raportarea omului la lumea înconjurătoare de la divin la lumea reală, ca fiind singura realitate perceptibilă. În aceste condiții, se consideră că secularizarea cumulează trei aspecte: descreșterea fenomenelor și a stării de religiozitate, diminuarea semnificației religiei și o adaptare a religiei la ideile modernității, vizibile în scăderea indicatorilor sentimentului religios și a indicatorilor credinței (declinul credințelor și practicilor religioase dar și marginalizarea religiosului în sfera privată).

Pe de altă parte, istoricii atrag atenția că nu trebuie să vedem secularizarea ca pe un proces brusc, ca o ruptură între iluminism și modernitate, dat fiind faptul că există o serie de atestări istorice care susțin ideea că nici înainte de secolul XIX societatea europeană nu era complet religioasă (se fac unele exagerări în privința virtuții existenței a unei societăți masiv religioase, înainte de secolul XIX și una complet și brusc ne-religioasă, a secolelor XX și XXI, fapt infirmat de date istorice).

Apoi, dacă privim secularizarea ca pe o diseminare a experiențelor spirituale de tip religios, atunci se poate susține doar activarea unui proces de transformare a percepțiilor, credințelor și obiceiurilor religioase sau socio-religioase, și nu neapărat un declin al religiei, luat grosso modo. Sociologii francezi se întrebă dacă nu cumva omul modern european nu este „doar religios într-un alt mod”, și nu „mai puțin religios”. Desigur, dacă privim fenomenul secularizării la nivelul Europei occidentale, declinul practicilor religioase și a încrederii cetățeanului în instituția bisericii evocă un declin evident, dar dacă privim problema global, la nivelul tuturor statelor europene și a continentului american, această afirmație trebuie cel puțin nuanțată.

Nu este mai puțin adevărat faptul că societatea occidentală europeană actuală se confruntă cu grave probleme de nivel global, manifestate în crize aproape concomitente: criza economică și financiară mondială (care a condus la mutații sociale grave: creșterea șomajului sau mobilitatea mare a forței de muncă), criza politică (punerea Uniunii Europene sub semnul întrebării), criza ecologică (manifestată în poluarea fără precedent, în încălzirea globală sau în calamități numeroase), criza de ordin moral (mai ales de ordin identitar, dar și de răsturnare a valorilor) și este dificil de decelat gradul de interdependență între această criză generalizată și secularizare.

Dintr-o altă perspectivă, este riscant să afirmăm tranșant că religia a dispărut sub presiunea modernității, dacă observăm multitudinea de forme religioase

sub care se prezintă, mergând de la tehnici ancestrale sau tradiționale magico-religioase de relaționare cu divinul până la tehnici rafinate și sofisticate create în context urban. Tot mai mulți exegeți ai procesului de secularizare atrag atenția asupra relației tot mai puțin valoroase dintre religie și cultură, chiar cu o secularizare a întregului sistem de cultură, dar și asupra incapacității bisericilor tradiționale de a se adapta noilor nevoi ale modernității și de a găsi noi forme de convingere, de persuasiune a maselor.

În concluzie, în astfel de condiții, se vorbește tot mai mult despre o pistă falsă pe care merg cei care postulează declinul religiei, despre un „mit” (doar) al declinului religiei sau chiar despre o imensă greșală a celor care susțin dispariția supranaturalului în fața industrializării și cibernetizării profunde a societății actuale.

Devine tot mai limpede faptul că omul are nevoie de religie și magie, de supranatural, de divinitate și de credință într-o instanță superioară, iar întrebarea care se pune este dacă nu cumva omul comunității moderne este chiar mai avid de supranatural decât până acum, iar definițiile secularizării trebuie reevaluate, în sensul că, în mileniul trei, acest proces nu mai înseamnă, punctual, declinul religiei, ci un demers istoric de legitimare a noilor forme religioase, un proces de schimbare a relațiilor dintre religie și societatea modernă.

1.2. Libertate religioasă / fundamentalism religios: efecte ale „dezvrăjirii” lumii în societatea modernă

Câteva articulări teoretice necesare: secularizare, modernitate și postmodernism, dezvrăjire

Procesele continue și profunde de secularizare, raționalizare, industrializare, globalizare și cibernetizare pe care le traversează în ultimii ani lumea modernă și-au pus masiv amprenta pe modelul unui *om modern*, deseori pus sub lupă de filozofi și sociologi pentru excesele sale de uniformizare și robotizare.

Ca orice fenomen determinant al societății, în ordine istorică, secularizarea și trecerea de la teocentrism la antropocentrism a suscitat abordări multifacetate, de la acceptarea și critica fenomenului, până la negarea lui. Pornind de la unii istorici ai religiilor care susțin că nu se poate vorbi de un *moment zero* sau de o *epocă de aur* a religiozității (deci este dificil să demonstrăm eficient scăderea fenomenului de religiozitate dacă nu îl putem raporta clar și precis la un reper istoric), concluzia la care aderă tot mai mulți sociologi ai religiilor este aceea că fenomenul religios nu dispare niciodată, ci doar se poate constata o disoluție a instituțiilor acestuia și o glisare a raportării individului la instituțiile religioase, cu re-discutarea unor raporturi între: religie și națiune / naționalitate; religie și

ideologie / teză politică; religie și societate / stat. Este cert că secularizarea și modernitatea (globalizarea / informatizarea / raționalizarea) se găsesc într-un raport de interdependență și interdeterminare, dar este dificil de spus dacă secularizarea este un efect al modernității sau invers.

Faptul cultural-istoric asupra cărora exegeții au căzut de acord este acela că secularizarea și modernitatea sunt generate de un profund proces de raționalizare, inițiat de diminuarea caracterului sacru al percepției realității și de intensificarea caracterului pragmatic, tehnic, rațional, causal al acesteia, fapt care a avut efecte și în percepția instituțiilor (Biserica, în ipostaza sa de instituție, nu mai este creație divină, cum susținea religia, ci este o ipostază a acțiunii statului, deci o construcție generată de om).

Odată cu privatizarea religiei, se înregistrează și o micșorare a prestigiului instituției bisericești, iar omul este tot mai preocupat de problemele cotidianului, masiv desacralizate, și nu de formele ordonatoare ale supranaturalului. Laicizarea, concretizată în separarea Bisericii de Stat, presupune o distanțare a individului de biserică, dar și o distanțare a bisericii față de individ, atunci când instituțiile religioase nu mai pot satisface nevoile omului modern, prin neadaptarea discursului lor la ritmul schimbărilor contemporane. Toate aceste procese au ca efecte concrete rediscutarea existenței vieții de apoi, a binomului rai-iad și a relevanței acestuia pentru viața pământească, schimbarea raportului între creștinii practicanți și nepracticanți, multiplicarea credințelor religioase și orientarea lor către diferite culte, ordine, secte etc. (se vorbește despre pluralismul religios, ca efect al secularizării).

Așa cum aminteam în capitolul anterior, Max Weber vorbea despre societatea modernă ca despre o entitate bazată pe o raționalitate dusă la extrem, raționalitate ce a făcut inutile „mecanismele mântuirii” și a generat „dezvrăjirea lumii”, o stare proprie modernității. De la Max Weber la Marcel Gauchet și după acesta, interpretarea *modernității ca dezvrăjire* cunoaște o istorie remarcabilă. Am vorbit deja despre critica adusă societății moderne de sociologul american George Ritzer, care aseamăna funcționarea societății contemporane cu cea a unui fast food american, lansând termenul de „macdonaldizare a societății” sau despre Mircea Vulcănescu și „homo faber”, omul haotic al timpului contemporan, ce a înlocuit contemplația cu acțiunea.

Urmarea unui mod de viață bazat excesiv de mult pe raționalizare conduce, implacabil, la o stare de alienare, ca ultim efect al modernității, în viziunea lui Mircea Vulcănescu: „Omul setos de existență concretă și dispunând de putere ca mijloc de a dobândi, însă lipsit de vedenia unei ierarhii stabile de valori deosebite de propria lui faptuire și care să se impună acesteia, se risipește în